

Політова Анна Сергіївна,

доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та судових експертиз
факультету № 1 Донецького юридичного
інституту МВС України, кандидат
юридичних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ В КК УКРАЇНИ

14 серпня 2015 року Україна приєдналась до Міжнародної конвенції про захист осіб від насильницьких зникнень (далі – Конвенція) від 20 грудня 2006 року.

Стаття 2 Конвенції визначає насильницьке зникнення як арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону. Також ст. 4 Конвенції покладає на держави-учасниці вжити відповідних заходів для того, щоб насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві.

О. М. Наумова, аналізуючи необхідність встановлення кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення особи як злочину, що посягає на особисту свободу людини, урахуовуючи вимоги Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми відзначає, що у випадку прийняття зазначеної заяви до розгляду по суті цим міжнародним судовим органом буде надана оцінка щодо кваліфікації випадків насильницького зникнення осіб на непідконтрольних органам влади України територіях окремих районів Донецької та Луганської областей як злочину проти людяності з урахуванням ознак широко поширеності та систематичності застосування такої практики [1, с. 167–168].

Слід відзначити, що з початку анексії Автономної Республіки Крим (на міжнародному рівні визнано анексію 27 березня 2014 року) та проведення операції Об'єднаних сил на Сході України (з 30 квітня 2018 року) (до цього – Антитерористичної операції – з 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018 року), відповідно до статистичної інформації Генеральної прокуратури України збільшилась кількість кримінальних правопорушень, що посягають на волю, честь та гідність особи (Розділ III Особливої частини КК України), зокрема,

незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Так, у 2014 р. обліковано 1974 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 146 КК України, 2015 р. – 873, 2016 р. – 576, 2017 р. – 556, за 9 місяців 2018 р. – 496. Хотілося б відзначити, що, наприклад, у 2013 році обліковано 283 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 146 КК України.

Чим обумовлена така кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 146 КК України? Як відзначають автори дослідження «Насильницькі зникнення в Україні та зникнення безвісти під час воєнного конфлікту», це пов'язано з «відсутністю єдиної методології визначення зниклих безвісти, а також відсутність координації між різними державними органами привела до появи різних даних щодо числа зникнень у зоні воєнного конфлікту – від декількох сотень до декількох тисяч людей. 15 лютого 2015 року МВС оприлюднило список з даними 1331 зниклих безвісти в зоні воєнного конфлікту. За даними Управління НПУ в Донецькій області з квітня 2014 року до початку 2017 року на підконтрольній території Донецької області зникли безвісти 2727 чоловік, доля 1053 з них невідома. За даними Луганської обласної ВЦА на території області розшукується 1205 осіб, знайдено 633 людини, доля 572 залишається невідомою. Менша кількість зниклих безвісти за оцінкою СБУ – 403 людини. Усі ці дані стосуються підконтрольної території. Надати оцінку кількості зниклих в ОРДЛО не видається можливим» [2, с. 4].

12 липня 2018 року КК України доповнено статтею 146-1 «Насильницьке зникнення» (набрала чинності 2 серпня 2018 року). Частина 1 цієї статті визначає це діяння, як арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування.

Станом на 1 листопада 2018 року в Єдиному звіті про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за вересень 2018 року (інформація доступна з 05.10.2018) у Розділі III. Злочини проти волі, честі та гідності особи відсутня ст. 146-1. Подібна ситуація спостерігається і в Єдиному реєстрі судових рішень. На наш погляд, це говорить про те, що протягом трьох місяців жодного кримінального правопорушення за ст. 146-1 КК України не обліковано, хоча кількість кримінальних правопорушень щодо незаконного позбавлення волі або викрадення людини збільшується. Тобто працівники правоохоронних органів

продовжують кваліфікувати дії за ст. 146 КК України, а не за ст. 146-1 КК України.

Аналізуючи будь-який злочин, завжди виникає інтерес щодо вивчення зарубіжного досвіду щодо кримінальної відповідальності за це посягання. Не виключенням є і насильницьке зникнення. Проведений нами аналіз кримінального законодавства деяких держав, дозволяє зробити висновок, що більшість КК не містять ідентичної норми. Лише у кримінальному законодавстві Азербайджанської Республіки є така норма. Так, зокрема, Розділ шістнадцятий КК Азербайджанської Республіки передбачає відповідальність за такі дії, як знищення (ст. 105), поневолення (ст. 106), депортація або насильницьке переміщення населення (ст. 107), сексуальне насильство (ст. 108), примусова вагітність (ст. 108-1), переслідування (ст. 109), насильницьке зникнення людей (ст. 110), злочин апартеїду (ст. 111), позбавлення волі в порушення норм міжнародного права (ст. 112), катування (ст. 113). Що ж стосується кримінального законодавства Іраку, то у ст. 12 Статуту (Статуту) Спеціального трибуналу по Іраку від 10 грудня 2003 г. встановлено, що злочини проти людяності представляють собою будь-якої з перерахованих нижче актів, скоєних в якості елемента поширеного, систематичного і усвідомленого напади на цивільне населення: умисне вбивство; винищення цивільного населення; поневолення; депортація або насильницьке переміщення населення; висновок або інше позбавлення волі в порушення фундаментальних норм міжнародного права; тортури; згвалтування, рабство сексуального характеру, примушення до заняття проституцією, примусова вагітність чи інша форма сексуального насильства порівнянної тяжкості; переслідування частини або групи населення за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими та іншими мотивами, неприпустимим відповідно до міжнародного права, в зв'язку з вчиненням будь-якої форми насильства сексуального характеру сумірною тяжкості; насильницьке зникнення людей; негуманні дії подібного характеру, навмисно заподіюють страждання або серйозні травми, як психічному, так і фізичному здоров'ю. Крім того, у Статуті зазначено, що ці положення відображені у кримінальному законодавстві.

Отже, проведений нами поверхневий аналіз норми, що встановлює відповідальність за насильницьке зникнення викликає сумніви щодо її місця у Розділ III «Злочини проти волі, честі та гідності» Особливої частини КК України. Це пов'язано з тим, що суб'єктом цього злочину є службова особа, а об'єктом злочину – безпека людства. Тому питання кримінально-правової кваліфікації

діянь щодо насильницького зникнення є дуже актуальними, а тому потребують невідкладного законодавчого вдосконалення та належного судового роз'яснення правозастосовної практики.

Список використаних джерел

1. Наумова О. С. Кримінально-правова протидія злочинам проти волі особи (за статтями розділу III Особливої частини КК України) : дис. ... на канд. юр. наук. Київ, 2017. 245 с.
2. Насильницькі зникнення в Україні та зникнення безвісти під час воєнного конфлікту. Харків: 2018. 48 с.